

KÜBA'DA KENTSEL TARIM UYGULAMALARI: HAVANA ÖRNEĞİ

Nuray Ertürk Keskin

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Atakum/Samsun

nerturkeskin@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6027-5047>

Cuma Yıldırım

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Arş. Gör.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Atakum/Samsun

cumayildirim2706@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3504-8771>

Dünyada kentsel nüfus oranının hızla artması insan-doğa arasındaki ilişkinin bozulmasına, tarım alanlarının azalmasına, yoksulluğun artmasına ve gıda güvencesinin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu durum dünyada kentsel tarıma yönelik eğilimleri artırırken; ülkeleri kentsel tarım konusunda yeni stratejiler ve politikalar üretmeye zorlamaktadır.

Kentsel tarımın yerel ekonomik kalkınmaya, yoksulluğun azaltılmasına, gıda güvencesine, kentsel atıkların ve atık suların üretken olarak tekrar kullanımına, biyoçeşitliliğin sürdürülmesine, kentte yaşayanların doğayla ilişki kurmasına katkıda bulunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Küba, gıda üretiminin neredeyse tamamının yerel düzeyde ve yerel tüketime yönelik bir ekolojik tarım yöntemiyle yapıldığı bir kentsel tarım deneyiminin hala yürürlükte olan tek örneğini bizlere sunmaktadır. Bu çalışmada da özellikle başkent Havana'da uygulanmakta olan kentsel tarım uygulamaları incelenmiş ve Türkiye için öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küba, Havana, Kentsel tarım, Yerel Yönetimler

Alan Tanımı: Yerel Yönetimler (Kamu Yönetimi)

URBAN AGRICULTURAL PRACTICES IN CUBA: THE CASE OF HAVANA

Rapidly increasing urban population in the world has resulted in a relationship breakdown between human and nature, decrease of agricultural lands, increase in poverty and disappearance of food safety. While this situation is enhancing tendency to urban agriculture in the world, it also forces the countries to produce new strategies and policies on urban agriculture.

It is known that urban agriculture contributes to local economic development, decreasing poverty, food safety, productively reuse of urban waste and wastewater, sustaining biodiversity, enabling the relationship of people living in urban with nature. In this context, Cuba provides us the only sample that is still in force of an urban agriculture experience which is made almost all of food production in a local level and with an ecological urban technique towards local consumption. In this study, urban agriculture applications especially in the capital city, Havana, were observed and a proposal was brought forward for Turkey.

Keywords: Cuba, Havana, Urban agriculture, Local governments

JEL Code: H75, Q13, Q18

1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler (BM) Ekonomik ve Sosyal İşler Birimi'nin verilerine göre; 2008 yılında dünya kentsel nüfus oranı, tarihte ilk kez kırsal nüfus oranını geçmiştir; 2030 yılında kentsel nüfus oranının yüzde 60'a, 2050 yılında ise yüzde 65'lere yükselmesi beklenmektedir. Kentlerde yaşanan bu hızlı nüfus artışının getirmiş olduğu baskı doğal yaşam alanlarının hızla yok olmasına, tarım alanlarının azalmasına, kentsel yoksulluğun ve gıda güvencesinin ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu durum dünyada kentsel

tarıma yönelik eğilimleri artırırken; ülkeleri kentsel tarım konusunda yeni stratejiler ve politikalar üretmeye zorlamaktadır. Dünyada kentsel tarım yerel düzeyde sağlık, sosyal, ekonomik ve çevre konusunda sağladığı faydalar nedeniyle desteklenmekte ve kabul görmektedir. Ayrıca yoksulluğun azaltılması ve sosyal eşitsizliklerin giderilmesi konusunda da kentsel tarım üzerinde ortak bir görüş vardır. Yerel düzeyde uygulanmakta olan kentsel tarım politikalarına bakıldığında; yerel yönetimlerin sorumluluk alması, yerel kaynakların kentsel tarıma kaydırılması, yerelde kurumsallaşmanın sağlanması ve belediye bütçelerinden kentsel tarım yapımında kullanılmak üzere kaynak aktarılması gibi faaliyetler öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda Küba, gıda üretiminin neredeyse tamamının yerel düzeyde ve yerel tüketime yönelik bir ekolojik tarım yöntemiyle yapıldığı bir kentsel tarım deneyiminin hala yürürlükte olan tek örneğini bizlere sunmaktadır. Yine üreticiden tüketiciye zincirinin dünyadaki en kısa örneği de bu ülkede yaşanmaktadır. Küba'da kentsel tarım aynı zamanda, halka doğrudan satılan taze tarımsal ürünlerin temel kaynağı haline gelmiştir. Okullara, hastanelere, ıslah kurumlarına ve işyerlerine gıda sağlanmış, üretici aileler ev bahçeleri üzerinden kendileri için taze gıda elde etmişlerdir. Havana'da uygulanmakta olan kentsel tarımla birlikte yılda 63 bin ton sebze, 20 bin ton meyve, 10,5 milyon litre inek, manda ve keçi sütü ile 1.700 ton et üretilmektedir. Bu üretim, şehirdeki ailelerin meyve, sebze, baharat ve kümes hayvanları yetiştirmek için 89 bin arka bahçesi ve 800 metrekareden daha az olan 5.100 tarım arazisi ile sağlanmaktadır. Bu durum Küba'da ve özellikle Havana'da uygulanmakta olan kentsel tarım uygulamalarının incelenmesini gerektirmektedir. Bu çalışmada da Havana'da uygulanmakta olan kentsel tarım politikaları ele alınacak olup; Türkiye'de kentsel tarımın uygulanabilirliği tartışılacaktır. Bu kapsamda çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde kentsel tarımın gelişimi ve türleri, ikinci bölümde Küba kentsel tarımının tarihsel arka planı ve Havana'da kentsel tarım uygulamaları ele alınacaktır. Son bölümde ise, Türkiye'de kentsel tarımın uygulanabilirliğine yönelik öneriler sunulacaktır.

2. Kentsel Tarımın Gelişimi

Tarımın tarihi incelendiğinde, ağırlıklı olarak kırsal alanlarda yapılan (köyler, çiftlikler vb.) uygulamalarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Ancak kentsel tarım kavramının geçmişi hakkında yapılan çalışmalar, tarih boyunca uygulanan birçok tarımsal faaliyetin bu kavram çerçevesinde değerlendirilebileceğini göstermektedir. Bu açıdan kentsel tarımın yeni bir olgu olmadığı, güçlü tarihi kökenlere sahip olduğu ve yüzyıllarca kentlerde önemli rol oynadığı söylenebilir.

İlk tarım biçimleri, kuşkusuz yerleşim yerlerinin yakınlarında ve suların çekilmesiyle oluşan alüvyonlarda, yani verimli olan ve düzleştirme gerektirmeyen topraklarda

uygulanmıştır (Mazoyer ve Roudart, 2009: 25). Sanayileşme öncesi dönemde tarımsal faaliyetlerin, ulaşım ve teknik yetersizliklerden dolayı, yerleşim alanlarına yakın yerlerde yapılması tercih edilmekteydi. Ancak sanayi devrimiyle birlikte kent ve tarım arasındaki ilişki bozulmaya başlamıştır. Tarımsal faaliyetler başlangıçta kentlilerin kendi ihtiyaçlarını giderme amacıyla yapılırken; ilerleyen dönemde işleme ve pazarlama amacıyla yapılır olmuştur. Böylece kent tanımı değişerek kentler, tüketim ve tarım dışı faaliyetlerin yapıldığı mekânlar olarak görülmeye başlanmıştır (Ercoskun, 2007; Solduk, 2010).

Yirminci yüzyılda sanayileşmenin hızlanması ve tarım teknolojisinin gelişmesi, kırsal nüfusun kentlere göçünü arttırmıştır. Doğaya uyum sağlamak yerine onu hâkimiyeti altına almaya çalışan modern insan, yoksulluk, temel gıdaya ve suya erişim gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Kentli yoksulların, yüksek gıda fiyatlarından dolayı gıda ihtiyaçlarını kendi bahçelerinden karşılamaları ve bundan bir ekonomik gelir sağlamaları kentsel tarımın dünyanın farklı bölgelerinde yaygınlaşmasına neden olmuştur. Özellikle 2000’li yıllardan sonra kentsel tarımın sürdürülebilir gelişmenin önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmeye başlandığı ve bu alandaki uygulamaların çeşitlendiği görülmektedir.

Günümüzde milyonlarca kent sakini, ekonomik gelir sağlamak ve gıda ihtiyaçlarını karşılamak için, ev bahçelerinde meyve ağaçları ve sebze yetiştirmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’na (UNDP) göre; 2005 yılında dünya gıda ihtiyacının yüzde 15’i kentsel tarım aracılığı ile sağlanmakta idi. Bugün Dakar’da 7500 aile gıda ihtiyaçlarını kendi bahçelerinden karşılamaktadır. Malawi’de 700 bin şehir sakini, yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak ve ek gelir kazanmak için ev bahçeciliği yapmaktadır. Yine yılda yüzde 15 civarında nüfus artışı ile dünyada en hızlı büyüyen şehirlerden biri olan Şangay gibi mega kentler bile, kentsel tarımı ekonomik sistemlerinin önemli bir parçası olarak sürdürmeye devam etmektedir (Prasad ve Mostafa, 2017).

Kentsel tarım, ailelerin bireysel tüketimlerine veya tamamıyla ticari amaca dönük üretim anlayışlarını hedeflemekte olan farklı çiftçilik sistemlerini kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Kentsel tarım; zaman (geçici), yer (ara bölgeler), sosyal yapı (kadınlar ve düşük gelirli gruplar) ve ekonomi (ekonomik krizler, gıda yoklukları) gibi koşulları yapısında bulunduran önemli bir işleve de sahiptir (Zeew ve Gündal 2005: 9). Kentsel tarım, sadece şehir sınırları içerisinde tarım yapmak anlamına gelmemekte; kente özgü tipik olanakları (doğal atık, atık su, kullanılmayan arazi, vb.) kullanarak kentin ekolojik ve ekonomik sisteminin tamamlayıcı bir parçası olarak iş görmektedir. Bu nedenle, kentsel tarım uygulamaları içerisinde sadece üreticiler ve işçiler bulunmamakta; toprak sahipleri, tohum tedarikçileri, kredi kuruluşları, tüketiciler ve atık yöneticileri de yer almaktadır (Skaife, 2015).

Kentsel tarımın önemli özelliklerinden biri de sürdürülebilir ve doğal uygulamalara dayanmasıdır (Kunt, 2015: 57). Nitekim endüstriyel tarım; makine, yakıt ve ticari zirai girdi temin edemeyen yoksul çiftçileri küresel gıda ekonomisinde dezavantajlı bir konuma düşürmüş ve her yıl milyonlarca köylünün tarımı bırakmasına yol açmıştır. Bu açıdan kentsel tarım, yerel gıdanın yeniden ayağa kaldırılması girişimlerini desteklemekte; gıda, kültür ve yaşanan yer arasındaki ilişkileri yeniden canlandırmaktadır (Heinberg ve Bomford, 2016). Ayrıca kentsel tarımda ekolojik tarım yöntemlerinin kullanılması endüstriyel tarımda kullanılan tükenbilir fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltacak ve böylece ülkeler gıda tedarikinde yaşayacakları krizlere karşı daha dirençli hale gelmiş olacaktırlar. Günümüzde kentsel tarımın gıda güvenliğinin artırılmasındaki ve kentsel yoksulluğun azaltılmasındaki rolüne ilişkin farkındalık artmıştır. Ancak buna rağmen kentsel tarım pek çok ülkede tarımsal politikalara ve kentsel planlamaya entegre olmayan, kayıt dışı bir sektör olarak gelişmeye devam etmektedir. Kentsel tarımın faydaları ve kısıtlılıkları hakkında doğru, güncel ve karşılaştırılabilir verilere ulaşmada yaşanan zorluklar ise kentsel tarımın geçimlik, sağlık ve çevre için olumlu etkilerini artıracak politikaların oluşturulmasını sınırlamaktadır (World Bank, 2013).

2.1 Kentsel Tarımın Türleri

Kentsel tarım, kent içinde ve çevresinde her ölçekte yapılmakta olan bütün gıda üretim türlerini ve etkinliklerini kapsamaktadır. Kentsel tarımla uğraşan kişiler, bir şehrin nüfus yelpazesinin herhangi bir bölümünden gelebilir. Kentsel çiftçiler; zengin veya yoksul, göçmen veya yerleşik olabilir. Kentsel tarım, bireysel bir faaliyet olarak gerçekleştirilebileceği gibi, halk etkinliği ya da kurumsal bir etkinlik olarak da icra edilebilir.

Genel olarak bakıldığında kentsel tarım türleri toplum merkezli, halka açık, kurumsal ve ticari amaçlı olmak üzere dörde ayrılmaktadır (Steele, 2017: 16). Ancak ticari amaç dışında yapılan kentsel tarım türleri de üretim sonrası satış yapabilmekte ve ticarete yönelebilmektedirler. Bu nedenle kentsel tarım türlerini ‘ticari amaçla yapılan’ ve ‘ticari bir faaliyet olarak yapılmayan’ biçiminde iki temel kategoriye ayırarak incelemek mümkündür.

Ticari amaçlı yapılan kentsel tarım faaliyetleri daha çok yerel halkın tüketimine ve pazara yönelik yapılan uygulamaları kapsamaktadır. Bu doğrultuda yapılan kentsel tarım türleri şunlardır: Pazara yönelik tarım, kent çiftliği, kent çeperi çiftliği ve arıcılık. Ticari olmayan kentsel tarım türleri ise ekonomik bir faaliyet olarak değerlendirilmeyen, daha çok sosyalleşmeyi artıran ve eğitim amaçlı uygulamalardır. Bu doğrultuda yapılan kentsel tarım türleri ise özel bahçeler, toplum bahçeleri,

kurumsal bahçeler, gösteri bahçeleri, yenilebilir peyzaj tasarımı, gerilla bahçeleri, hobi amaçlı arıcılık ve hobi amaçlı kümes hayvancılığıdır.

Dünyada birçok kentsel alanda veya kent çeperinde tarım yapıldığı görülmektedir. Kentsel alanlarda betonlaşmamış verimli arazilerde bireysel ya da topluluk amaçlı tarım yapılabilir. Ancak kentsel alanlarda yapılacak olan bu tür faaliyetler yerel yönetimler ölçeğinde yapılacak düzenlemelerle ortaya konulabilir. Kentsel tarımın yaygın bir biçimde uygulandığı kimi ülkelerde ulusal ve yerel yönetimler, kentsel tarımı kolaylaştırmak için çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Pek çok belediye, kentsel alanda yetişmiş taze gıdaların pazarlamaları konusunda kolaylaştırıcı programlar başlatmıştır. Kimi belediyeler ise bilgilendirici ve tanıtıcı yayın faaliyetlerinde bulunmaktadır.

2.2. Kentsel Tarımın Faydaları

Kentsel tarım, bilinen ve alışık olduğumuz kent ve tarım tanımları ile çelişmekte; kent-kır ayrışmasına karşı bütünleşmeyi sağlayacak bir çözüm sunmaktadır. Missouri Üniversitesi'nin kentsel tarım raporuna göre, bir gıda sistemi şu sekiz bileşenden oluşmaktadır: Gıdanın yetiştirilmesi, hasadı, işlenmesi, paketlenmesi, dağıtımı, pazarlanması, tüketilmesi ve atığa dönüşmesi (Hendrickson and Porth, 2012). Bu bileşenler belirli bir coğrafi alanda çevresel, ekonomik, toplumsal ve beslenme sağlığı ile ilgili faydayla bütünleştiğinde yerel ve/veya bölgesel ölçekte alternatif bir gıda sistemi ortaya çıkmış olmaktadır. Formel gıda sisteminde ise söz konusu sekiz bileşen iyi örgütlenmiş büyük şirketleri ve kar maksimizasyonu yaklaşımını bağrında taşımaktadır (Bussell, 2017: 140).

Bu bağlamda kendine yeterli-üretken bir model olarak kentsel tarımın işlevlerini ekonomik, toplumsal, ekolojik ve sağlıklı beslenmeyle ilgili olmak üzere dört başlık altında toplayabiliriz: (1) Ekonomik; hane ekonomisine katkı sağlar, kentsel yoksullukla mücadeleye katkı sağlar, eğitimlerle ev kadınlarına ve işsiz gençlere kazandırılacak becerilerle iş olanakları yaratır. Kentsel tarım, özellikle düşük gelirli grupların yaşadığı bölgelerde fark yaratmaktadır. (2) Toplumsal; kentleşmenin olumsuz etkilerini azaltır; kamusal kent bahçelerinin oluşturulmasını, terk edilmiş ve yapılar arası kalmış açık alanların kentsel mekân olarak yeniden kurgulanmasını, çocuklara sağlıklı ve yaratıcı oyun alanları tasarlanmasını, mahalleli için ortak alanlar yaratılmasını ve mahallelilik bilincinin oluşturulmasını sağlar. (3) Ekolojik; gıdayı yetiştirdiği yerde tüketerek karbon ayak izini düşürür, iklim değişikliğinin etkilerini azaltır, atık suların ve katı atıkların yeniden dönüştürülmesiyle doğanın korunmasına yardımcı olur, açık alanların kompost yapımı ve bahçecilikle değerlendirilmesini sağlar. (4) Sağlıklı beslenme; Sağlıklı ve taze gıdaya erişimi kolaylaştırır, sağlıklı gıda seçeneklerini artırır, temel gıda ürünlerine ulaşılabilirliği artırır.

3. Küba’da Kentsel Tarım

Küba 1959 devriminin ardından, tarım ilaçları ve tarım makinelerinin yoğun kullanımını sağlayan tarımsal kalkınma programlarını başlatmıştır. 1980 yılında, nüfusu 10 milyona ulaşan Küba, 40 milyon insan için gıda üretebilecek duruma gelmiştir. Küba aynı zamanda yıllık 550 bin tondan fazla ihracatla dünyanın en büyük şeker üreticilerinden biriydi (FAO, 2014). Ancak Küba’nın 1990’ların başında karşı karşıya kaldığı ticari koşullar ve gıda üretimi krizi karşısında çözüm yolu olarak kentsel tarıma dönmek zorunda kalmıştır. Sovyetler Birliği’nin çöküşü ve Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) ile yapılan ticaretin sona ermesi 1970’lerden o döneme dek sürdürdüğü Sovyet tarzı, geniş çaplı endüstriyel tarımın sonuna geldiğini gösteriyordu. Aynı derecede etkili bir başka dinamik de ABD ambargosu idi. Küba’da bir gecede dizel yakıt, benzin, traktörler, tarım makineleri, makine yedek parçaları, petrokimyasal gübreler ve böcek ilaçlarına ulaşamaz hale gelindi (Koont, 2015: 232). Küba 1990’ların başında, tarihsel durumun ve şartların getirmiş olduğu baskıyla kentsel tarımı gıda üretiminde önemli bir kaynak ve yöntem olarak görmeye başlamış ve zamanla da kentsel nüfusun gıda ihtiyacını karşılayan önemli bir yol haline gelmiştir. Bu süreçte kentte yaşayan aileler sadece kendi bahçelerinde tarım yapmaya yönelmemiş; işyerlerindeki boş arazilerde, şehirde kullanılmayan atıl durumda olan yerlerde de tarım yapmaya başlamışlardır.

Kentsel tarımın özellikle 2000’li yıllardan sonra yaygınlaşmaya başladığı görülsede uzun bir tarihi geçmişe sahip olduğu belirtilebilir. Ancak tarihsel süreçte özellikle Afrika, Asya ve Latin Amerika’daki ülkelerde ortaya çıkan kentsel tarım hareketleri Küba’dan farklı özelliklere sahiptirler. Gelişmemiş dünya ülkelerinde kentsel tarım hareketleri, daha çok kırdan kente göçün yoğunlaşmasıyla başlamıştır. Kentlerde daha rahat bir yaşam ve iyi bir iş umuduyla kırdan kente göç edenler umduklarını bulamamış ve kentin kenar mahallerinde ve enformel sektörlerde çalışarak daha da fakirleşmeye başlamışlardır. Kentsel tarım, bu insanların hayatta kalmak için en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Üçüncü dünya ülkelerinde beslenme ihtiyaçlarını gidermek ve gelir kazanmak için yapılan kentsel tarım, daha çok geleneksel, fosil yakıtlar ve tarım kimyasalları kullanılarak ekolojik olmayan yöntemlerle yapılmaktadır. Bu şekilde yapılan bir tarım, insan hayatını zehirlemekte, toprak, su ve hava kalitesinin düşürerek sorunları daha da derinleştirmektedir. Küba’da uygulanmakta olan kentsel tarım ise kırdan kente göç olgusuyla oluşmamıştır. Küba’da kentsel tarımın yaygınlaştığı dönemde fosil yakıtlar ve tarım kimyasallarına erişilemiyordu. Bu dönüşüm daha çok kırsal-endüstriyel tarımdan, ekolojik tarıma geçiş olarak nitelendirmek mümkündür (Kunt, 2015: 23).

Küba’da uzun yıllardan beri, bilim kuruluşları ve enstitüler tarımsal üretimin de dahil olduğu tüm üretim aşamalarında adayı ithal mallara daha az bağımlı kılacak önemli ikame ihtimallerini araştırmaktaydılar. 27 Aralık 1987 yılında Raul Castro Savunma Bakanı olarak Silahlı Kuvvetler Bahçe Kültürü Girişimi’ne yaptığı bir ziyarette kentsel tarımda yaygın bir şekilde kullanılacak bir teknolojinin kullanılması talimatı vermiştir. Bu ziyarette Anita olarak tanınan ziraat mühendisi bir kadın, tarımda petrokimyasal kullanmadan üretim yapmayı başarmıştı. Castro’da bu tarımsal üretim yönteminin Küba’da yaygınlaşmasını talep etmişti. Böylece Sovyetlerin çöküşünden dört yıl önce, organoponicoslar¹ kurulmaya başlandı (Koont, 2015: 233).

Küba Hükümeti, Ulusal Kentsel Tarım Grubu aracılığıyla başkent Havana ve diğer kentlerin gıda sorununa yerel çözümler bulmak amacıyla ekilebilecek “yeni araziler” oluşturmayı hedefleyen bir girişim başlattı. Bu amaçla üç çeşit “yeni” arazi yaratıldı. Bunlardan birincisi, organoponicos denen ve asfalt ya da taş döşeli verimsiz kentsel alanlara yerleştirilen konteynerlere (çoğu kez başka yerlerden getirilerek) doldurulan gübre ve kompostla zenginleştirilmiş topraktan oluşan bir tür saksı-bahçelerdi. İkinci yol, nadasa bırakılmış yahut boş alanlar ya da park ve avlular şeklinde işletmelerin elinde bulunan verimli ancak tarımsal amaçla işletilmeyen toprak parçalarının gıda üretimine yönlendirilmesiydi. Ekilebilir alan oluşturmanın üçüncü yolu ise, insanların kendi evlerinin avlularını ekip biçmesi şeklindeydi. Getirilen bir başka yenilik de küçük arazilerden azami miktarda ürün almak için yoğun bahçivanlık yöntemlerinin kullanılmasını içeren yoğun bahçelerdi. Bu yöntemde duvarlarla bölünmemiş arazilerde sıkışık düzende hazırlanmış tarhlara çeşitli sebzeler ekiliyor ve bu bitkilerin yetişmesi için gereken organik maddeler sağlanıyordu. Tüm bu girişimler genel olarak devlet, kolektifler ya da kooperatifler tarafından yürütülürken; yerel yönetimler özel kişilerin kullanımı için arazi tahsis etmektedir (Koont, 2004).

Küba’da kentsel tarım, ulaştırma masraflarını azaltmakta, küçük çaplı üretim makine ihtiyacını kısmakta, petrokimyasal gübre ve böcek ilaçlarının kullanılmasına gerek bırakmamaktadır. Kentsel Tarım Ulusal Hareketi, kent bahçelerinin sistematik bir biçimde kentsel tarıma adapte edilmesini sağlamıştır. Birkaç yıl içinde Kübalıların beslenme süreçleri organik tarım ürünleriyle zenginleşmiş, kentler yeşillenmiş, çöp yığılan alanlar verimli tarlalara dönüştürülmüştür. Kadınlar, gençler ve emekliler için istihdam olanağı yaratılmıştır. Küba’da kentsel tarım programı kapsamında yirmi sekiz alt program ve beş yan alan bulunmaktadır: Tarım ürünleri (12), hayvancılık (7), organik gübreler (9), tohumlar, sulama ve drenaj, pazarlama ve teknik eğitim. En

---

¹ Bunlar toprakla gübre gibi organik maddelerin karışımından oluşan yüksekçe ekim alanlarını içeren dikdörtgen biçimli duvarlara sahip tam olarak otuz metreye bir metre boyutlarında yapılarıdır (Koont, 2015: 233).

başarılı alt programlarından biri olan sebzeler ve taze bitkiler alt programında üretim 1994'ten 2005'e kadar 4.000 tondan 4,2 milyon tona çıkarak bin misli artmıştır. Bu artış metrekarenin artışıyla birlikte metrekare başına artan rekolte oranıyla da ilgilidir. Örneğin organoponicos'ta 1994'te metrekarede 1.5 kilo olan üretim 2001'de 25,8 kiloya çıkarak 17 misli artmıştır (Koont, 2015: 236).

Küba'da kentsel tarım, toplumun yeniden inşası anlamına gelirken; kentsel tarımın Küba'ya olan önemli faydaları şu şekilde belirtilebilir (Saraçoğlu, 2016):

- Kullanım dışı bırakılan binlerce hektar alan üzerinde tarımsal üretim yapılması,
- Kent sakinlerinin ihtiyaç duyduğu gıdaya ulaşmalarında taşıma masraflarının ortadan kaldırılması,
- Tarımsal üretim girdilerinde (kimyasal, petrol, yedek parça) bağımlılığının azaltılması,
- Kentsel tarımda iyi kazanç sağlayan, önemli bir nüfusun istihdam edilmesi,
- Kent sakinlerinin organik gıdaya erişiminin artması ve bu yolla kamu sağlığının korunması,
- Tarım alanlarında birlikte ekip biçmenin komşular, çalışanlar, okul arkadaşları arasındaki sosyal ilişkileri geliştirmesi;
- Çocuklar ve yaşlılar için eğitimsel/psikolojik avantajlar sağlaması.

Küba'da bir bütün olarak tarım yaklaşık olarak, 3300 hektarlık bir alanda 40 bin kentsel çalışan tarafından uygulanmaktadır. 145 bin küçük çiftlik arazisi, 385 bin köy bahçesi, 6 400 entansif bahçeler ve 4 bin yüksek verimli organoponicos bulunmaktadır. Küba'da kentsel tarımın bir özelliği, gıda güvenliğinin sağlanmasında anahtar olarak görülen yerel özerkliliktir. Küba'nın stratejisi, kendi tüketimi için yiyecek yetiştiren ve mahallelerinin gıda ihtiyaçlarını karşılamak için çok sayıda üreticinin bulunduğu küçük, yerel alanlarda tarımı teşvik etmek şeklindedir (FAO, 2014). Sonuç olarak Küba'da kentsel tarım, uygun fiyatlarda yerel ve sağlıklı gıdaya ulaşımı sağlamakta, kadınlar ve yaşlılar için de istihdam yaratmaktadır. Küba'nın gıda konusunda kendi kendine yetebilirliği ve bu konuda kentsel ve organik gıda yetiştiriciliğini benimsemiş olması, gelecekte fosil kaynakların azaldığı günlerde örnek alınabilecek önemli bir gelişme (Söylemez, 2017) olarak okunabilir.

3.1. Havana'da Kentsel Tarım Uygulamaları

Sovyetler Birliği'nin 1991'deki çöküşü, Küba'yı ana ticaret partnerliğinden ve fosil yakıt kaynaklarından mahrum duruma getirmişti. Tarımsal alanlarda alışlagelmiş girdileri kullanamayan Kübalılar, başta Havana'da olmak üzere her yere yiyecek bitkisi ekmeye başlamışlardır. İlk başlarda, kentsel tarımda girdilerin eksikliğinden dolayı verim düşüktü. Ancak güçlü hükümet desteği ile kentsel tarım, gıda güvensizliğine

kendiliğinden gelen bir tepkiyle hızla ulusal önceliğe dönüşmüştür. Bu süreçte Havana, kentsel tarım sözcüklerine yeni bir kelime (organoponicos) eklemiş ve aynı zamanda, daha az girdiyle daha fazla üreten, sürdürülebilir tarıma geçişte dünya çapında öncü hale gelmiştir (FAO, 2014).

Havana, 2,5 milyon insanıyla 200'den fazla bahçeye ve insanların yapraklı sebzeleri, domatesleri, bitkileri ve hatta şarap üzümlerini yetiştirdiği binlerce arka bahçeye ve çatıya sahiptir (Ellinger, 2010). 2013 verilerine göre Havana'da marul, pazı, turp, pancar, fasulye, salatalık, domates, ıspanak ve biber gibi sebzeler üreten 97 tane yüksek verimliliğe sahip organoponicos olduğu varsayılmaktadır (FAO, 2014).

Havana neredeyse, kentsel tarımla eş anlamlıdır. Kentte çiftçiler tohum çiftlikleri, kompost birimleri ve veteriner klinikleri tarafından desteklenirken, yılda 60.000 ton sebze ve 1 700 ton et üretmektedirler. Kentin içinde ve çevresinde, yaklaşık 700 ekin çiftliği, 170 sığır çiftliği, 27 ağaç üretim ünitesi, domuz ve hayvancılıkta uzmanlaşmış iki şirketi, 29 tarım kooperatifi ile çiçek ve sebze yetiştiren, küçük hayvanlar besleyen 91 kredi ve hizmet kooperatifini yöneten beş tarım işletmesi bulunmaktadır. Havana'da tarıma dayalı toplam alanın yaklaşık 35 900 hektar veya Havana ilinin yarısı kadar olduğu tahmin edilmektedir. 2012 yılında üretim 63.000 ton sebze, 20 000 ton meyve, 10 000 ton kök ve yumru, 10,5 milyon litre inek, bufalo ve keçi sütü ve 1 700 ton et içermektedir. 2013 yılında Havana ve çevresinde satışlar 58 000 tona ulaşmıştır. Bunun yaklaşık yarısı (26 500 ton) yerel satış noktaları aracılığıyla halka satılmış, geri kalan kısmı ise devlet pazarlarında ve marketlerde elden çıkarılmıştır. Okullara, kreşlere, halk sağlığı merkezlerine, hastanelere ve kentteki diğer kurumlara yaklaşık olarak 300 bin kişiye günlük teslimatlar yoluyla 670 ton gıda tedarik edilmiştir. Pek çok çiftçi, özellikle kooperatif sektöründe, baharatlar ve işlenmiş etler, meyve ve sebzeler gibi ürünleri pazarlamış ve 2013 yılında yapılan 3 500 tonluk satışa karşılık gelen turist endüstrisi ile tedarik sözleşmeleri yapmışlardır (FAO, 2014).

Küba genelinde ve Havana özelinde, bu göz alıcı sonuçları ortaya çıkaran en önemli ve öne çıkan etken örgütlenme biçimidir: Ürün hazırlanması, pazarlaması ve üretiminde güçlü, disiplinli, tutarlı, merkezi yönelim, rehberlik ve yaklaşım merkezleştirilmiş eylemle birleştirilmiştir. Bu noktada temel ilke şudur: “Denetim yitirilmediği sürece merkezsizleşmeli ve inisiyatifin yok edilmeyeceği biçimde merkezileşmeliyiz”. Bu merkezsizleşmiş yapıda kilit rollerden birini her Halk Konseyi'nde görevli Tarım Bakanlığı temsilcileri üstlenmişlerdir. Kentsel tarım temsilcilerinin görevleri arasında; üretim planlarını tartışmak, yeni teknolojileri tanıtmak, ürün sağlama ağlarını gözetmek, bilgi toplamak, gıda pazarlamak ve halkı kentsel tarım teknikleri konusunda eğitmek vardır (Koont, 2014: 237). Başka bir deyişle kentsel tarım uygulamalarının başarılı olmasının altında; eğitim ve öğretim, araştırma ve geliştirme, ekolojik tarım ürünlerinin

tedariki ve maddi ve manevi teşvikler gelmektedir. Bunun yanı sıra Küba'nın zor koşullar altında kalması ve bu durumun "gereklilik, olasılık ve irade" kavramlarıyla itici bir güç haline gelmesiyle ilgili bir durumdur.

Sonuç olarak gıda üretiminin neredeyse tamamının yerel düzeyde ve yerel tüketime yönelik bir ekolojik tarım yöntemiyle yapıldığı bir kentsel tarım deneyiminin hala yürürlükte olan tek örneğinin Küba'da görüldüğü söylenebilir. Yine üreticiden tüketiciye zincirinin dünyadaki en kısa örneği de bu ülkede yaşanmaktadır. Küba'da kentsel tarım aynı zamanda, halka doğrudan satılan taze tarımsal ürünlerin temel kaynağı haline gelmiştir. Havana'nın 15 belediyesinde toplamda 52 tarım mağazası tarafından kent çiftçilerine teknik hizmet ve iyi uygulama yöntemleriyle ilgili eğitim verilmektedir. Ayrıca, kent çiftçilerine tohum, toprak ıslah edici materyaller, doğal gübre ve veterinerlik hizmeti sunulmaktadır. Ayrıca ülkede ziraat mühendisleri ve üreticiler tarafından, çocuklara ve gençlere ekolojik tarım uygulamaları hakkında eğitimin verildiği ve teşvik edildiği 3 bin çalışma alanı bulunmaktadır. Havana'da da öğrenciler yerel tarım faaliyetlerine katılmaya davet edilerek, sosyal ilişkiler geliştirilmekte ve üretim teknikleri öğretilmektedir (FAO, 2014).

4. Türkiye İçin Öneriler

Türkiye'de müstakil evlerin bahçelerinde, apartman blokları arasında kalmış boş arsalarda ya da kent çevrelerinde tarım yapılmaktadır. Ticari olmayan ve bireysel çabayla gerçekleştirilen bu tür tarım etkinlikleri büyük ölçüde sebze yetiştiriciliğine dayanmakta ve yapılaşmaya bağlı olarak varlıkları hızla azalmaktadır.

Türkiye'de yerel ölçekte Çankaya Belediyesi'nin, birkaç yıldır kentte tarımla uğraşmak isteyenlere eğitim vermesi kentsel tarımın yaygınlaşmasına yönelik atılan önemli adımların başında gelmektedir. Sebze yetiştiriciliğinden kompost yapımına kadar farklı konularda eğitim alan vatandaşlar, öğrendiklerini mahalle bostanında uygulama fırsatı bulmaktadır. Çankaya Belediyesi tarafından Mutlukent mahallesinde iki bin metrekare alan üzerinde kurulan Kent Tarım Hobi Evi'nde verilen ücretsiz dersler arasında ıspanak, havuç, turp gibi sebzeleri yetiştirme yöntemlerinin yanı sıra dikey bahçe teknikleri, arıcılık, organik pazar tanıtımları ve kompost gübre üretimi de bulunmaktadır. Bu eğitimleri alan vatandaşların tarımsal üretimin parçası olması hedeflenmektedir (tarlasera.com, 2017).

Türkiye'de kentsel tarımın başarıya ulaşması için her şeyden önce plansız kentleşmeden kaynaklanan toprağa ve suya erişim sorununun çözülmesi gerekmektedir. Kentler kaynak ve kapasite bakımından (toprağın yapısı, sulama olanakları, üretim çeşitliliği, ekolojik tarıma elverişliliği, vb.) değerlendirilmelidir. Kentsel tarım olanağının mümkün olduğu alanlarda (çatı, teras ve balkonlar, aralarda kalan boş alanlar ve bahçeler,

müstakil bahçeler, inşaat alanı olarak kullanılmayan boş arsalar) belediyelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve kentlilerin işbirliğiyle bu tür uygulamaların denenmesi ve yaygınlaştırılması kentsel yaşam kalitesinin artmasına katkı sağlayacaktır.

Aynı zamanda kentli çiftçi grupları, girişimciler, kooperatifler, STK'lar ve tüketici örgütleri arasındaki bağları ve koordinasyonu kuvvetlendirmek, kentsel tarımın sürdürülebilir gelişmesini sağlamak için önemli bir adımdır. Ne kentli çiftçiler, ne de STK'lar kentsel gıda üretimi ve tüketimi alanında tek başına stratejiler geliştirmek ve uygulamak için yeterli kapasiteye sahiptirler.

Kentsel tarımın başarıya ulaşabilmesi öncelikle şu unsurların elverişli olmasına bağlıdır: Kamu arazilerinin kullanımı, toprağa ulaşım, toprağın uygunluğu ve kullanım yöntemleri, hukuki çerçeve, yerel ölçekte kentsel tarım politikaları, vatandaş katılımı, tarımın kentsel politikalara entegrasyonu, kentsel tarım ekonomisi, toprak mülkiyeti, vb. Kentsel tarımın gelişimi için suya ve toprağa ulaşımın güvenli hale getirilmesi; uygun teknolojinin kullanılması ve çiftçi eğitimi; ekolojide dost, kompost, biyolojik zirai ilaç, toprak ıslahı ekipmanı, kaliteli tohum ve tarımsal araçlar gibi girdilerin üretim ve arz tekniklerinin tanıtılması gibi konularda ulusal ve/veya yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir.

Bu açıdan kentsel tarımda başarılı olabilmek için belediyelerin desteği de önem taşımaktadır. Yerel yönetimler, uygun kentsel politikalar ve düzenlemelerle kentsel tarımı sistematik-planlı bir biçimde destekleyebilirler. Böylece üretim kaynaklarına (toprak, su) olan erişimin sınırlı olması ve toprak mülkiyetinden kaynaklı sorunlar; eğitim, kredi, pazarlama desteği, bireysel girişim gelişimi, vb. konularda destek hizmetleri gereksinimi ve kent koşullarına uygun teknoloji seçiminde yaşanan eksiklikler aşılabılır.

Kentsel alanda arazi kullanım politikasının belirlenmesi için atılacak dört önemli aşama vardır: (1) Bu konuda atılacak olan ilk adım, var olan durumun değerlendirilmesi, belediyelerde bir komisyonun kurulması ve halkın bu konuda bilgilendirilmesidir. (2) Kentsel tarım il ve ilçe belediyelerinin kent planlarında yer almalıdır. Tarımsal alanlarla ilgili kurallar ve yöntemler belirlenerek, parklar ve diğer halk bahçeleri için gereken standartlar ortaya konulmalıdır. (3) Belediye meclislerinde kentsel tarıma uygun olan arazilerin kullanıma açılması için gerekli mülkiyet düzenlemeleri yapılmalıdır. (4) Planlama ve yönetim araçları kullanılarak arazi kullanımı denetlenmeli, tarımsal aktiviteler kayıt altına alınmalı, tarımsal faaliyetlerin değerlendirilebilmesi ve şeffaf bir vergileme olanağı sağlaması için coğrafi bilgi sistemi kurulmalıdır (Kaya, 2006: 3-5). Bu çerçevede kentli çiftçilerin ortak çalışma için bir araya gelişi, kentlilerin gönüllü olarak bu tür çalışmalara katılımı, işsizlerin istihdamı, vb. aşamaların gelişimini görmek içinse başlamak yeterli olacaktır.

KAYNAKLAR

Bussell, Mirle Rabinowitz et al. “*UC Pursues Rooted Research With A Nonprofit, Links The Many Benefits of Community Gardens*”, *California Agriculture*. 71:3, 2017, 139-147.

Ellinger, Mickey (2010). *Urban Agriculture in Cuba*, <http://www.reimaginepe.org/17-2/ellinger> [İndirme Tarihi: 07.04.2018].

Ercoşkun, Özge, Y. (2007). *Sürdürülebilir Kent İçin Ekolojik Teknolojik (EKO-TEK) Tasarım: Ankara: Gündül Örneği*, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

FAO (2014). *Growing Greener Cities in Latin America and the Caribbean*, <http://www.fao.org/3/a-i3696e.pdf> [İndirme Tarihi: 08.04.2018].

Heingerg, Richard ve Michael Bomford. *Tarım ve Gıdanın Dönüşümü*. Hira Doğrul (çev.), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2016.

Hendrickson, Mary K. & Mark Porth (2012). *Urban Agriculture - Best Practices and Possibilities*. *University of Missouri Extension: Division of Applied Social Sciences*. http://extension.missouri.edu/foodsystems/documents/urbanagreport_072012.pdf [İndirme Tarihi: 10.04.2018].

Kaya, Çağdaş “*Belediyeler Ölçeğinde Kent Tarımı Politikaları*”, *Kent Tarımı Dergisi*, Özel Sayı 3, 2006, 3-6.

Koont, Sinan. “*Food Security in Cuba*”. *Monthly Review an Independent Socialist Magazine*. 55:08, 2004. <https://monthlyreview.org/2004/01/01/food-security-in-cuba/> [İndirme Tarihi: 03.04.2018].

Koont, Sinan. “*Havana’da Kentsel Tarım*”, içinde: *Ekolojik Felaket ve Meta Olarak Gıda*, (Editör: Hakan Tanıttiran), Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2015 ss. 231-258).

Kunt, Sinan. *Küba’da Sürdürülebilir Kent Tarımı*, Cengiz Yücel (çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2015.

Mazoyer, Marcel ve Laurence Roudart. *Dünya Tarım Tarihi Neolitik Çağdan Günümüzdeki Krize*. Şule Ünsaldı (çev.), Ankara: Epos Yayınları, 2016.

Prasad Vivek & Iftikhar Mostafa (2017). *Urban Agriculture: Food, Jobs, and Lower Food Miles*, http://blogs.worldbank.org/publicsphere/urban-agriculture-food-jobs-and-lower-food-miles?cid=GPCCSA_CAR_Links_EXT [İndirme Tarihi: 18.03.2018].

Saraçoğlu, Esin (2016). *Küba’da Kent Tarımı Mucizesi*, <http://www.kubadostluk.org/kubada-kent-tarimi-mucizesi/> [İndirme Tarihi: 08.04.2018].

Solduk, Behice B. (2010). *Sürdürülebilir Kentsel Gelişmenin Sağlanması Açısından Kentsel Tarımın Rolü, “İstanbul Metropolen Alan” Örneği*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Söylemez, Rana (2017). *[Dünyadan Kent Bahçeleri] Küba: Ambargoya Karşı Organopónicos*, <https://yesilgazete.org/blog/2017/02/11/dunyadan-kent-bahceleri-kuba-ambargoya-karsi-organoponicos-rana-soylemez/>[İndirme Tarihi: 09.04.2018].

Skaife, Jameson (2015). *A Brief History of Urban Ag/Part of a Series on Urban Agriculture*. <http://www.ratiodesign.com/research/brief-history-urban-ag-part-series-urban-agriculture> [İndirme Tarihi: 17.02.2018].

Steele, Kim (2017). *Urban Farming An Introduction to Urban Farming, From Types and Benefits to Strategies and Regulations*, <http://vitalysthealth.org/wp-content/uploads/2017/07/WrkBk-UrbnAgrcltr-FNL-Edited.pdf>, [İndirme Tarihi: 20.02.2018].

World Bank (2013) *Urban Agriculture Findings from Four City Case Studies*, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/16273/807590NWP0UDS00Box0379817B00PUBLIC0.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [İndirme Tarihi: 12.02.2018].

Zeew, Henk de ve Sabine Gündal. “*Tarımın Kentsel Politikalara Entegrasyonu*”, Kent Tarımı Dergisi 1, 2005, s. 9-13. http://www.ruaf.org/sites/default/files/kenttarimi-01_1.pdf [İndirme Tarihi: 19.02.2018].

<http://www.tarlasera.com/haber-11208-tarimi-sehirde-ogrenmek-mumkun!> [İndirme Tarihi: 13.02.2018].